

כָּרַם וְלֹת תהלי' י"ב, 9 χαρμ

(LXX קוראים בהתאם למסורה: κατὰ τὸ ὕψος σου ובכן קריאתו של אוריגנס = כָּרַם משובשת בכלל.)

כשמש נגדי תהלי' פ"ט, 37 χασαμς

(לעומת σαμς קוראים LXX תמיד ובהרבה מקומות σαμς
(.Βαιθσαμς, Βαιθσαμς

חללת לארץ נזרו, וכסאו

לארץ מגרתה תהלי' פ"ט, 40, 45 λααρς

בערב ילין בכי תהלי' ל', 6 βααρβ

והבוטח בה' חסד יסובבנו תהלי' ל"ב, 10 εσδ

(ג) נסיון להסביר את הצורות המקוצרות של אוריגנס.

בעברנו על הרשימה הזאת מוצאים אנחנו, שבין 37 צורות
20 הן נסמך ו-11 הן נפרד הבא באתנחתא או בסוף פסוק. נשארו
רק 6 שהן סתם נפרד, ובין ה-6 האלה יש רק 3 ללא טענות ואת
האחרונה (חסד) איישוב להלן. ולעומת כמה מן המלים ברשימה הזאת,
שנכתבו ע"י אוריגנס בצורתן המקוצרת, מופיעות מקבילותיהן כשהן
בנפרדות כבר בתרגום השבעים, העתיק הרבה יותר, במשקל קטל,
קטל, קטל: αβιεζερ, ελιεζερ, αβεδ, γομορ, βαιθσαμς, γασιων-γαβερ
ויש אפילו שם הבא בסמיכות, והשבעים מעתיקים אותו במשקל
קטל: אבל כרמים = εβελ-χαρμειν. מלבד זאת יש להעיר, שפרט
ל-2 מלים מפסוק אחד בהושע כלם מספר תהלים. והעובדה, שלספרים
איוב, משלי, תהלים יש בקריאת המסורה טעמים מיוחדים, רומזת
לנו שלספרים הפיוטיים היתה תמיד דרך אחרת של הרצאה מאשר
ליתר ספרי תנ"ך. וכל זמן שאין ברשותנו חומר נוסף לקטעים של
ההכסאפלא מלבד לספר תהלים, אין אנו יכולים להיות בטוחים, שגם
לספרי פרוזא רשם אוריגנס את הצורות המקוצרות. לעצם הדבר יש
להעיר, שהצורות המקוצרות של נסמך אצל אוריגנס מזדהות עם צורות
השם עם כנוי. היינו בשבילו או בשביל מוריו היהודיים לא היה הבדל,
אם אני מחבר, בתור סומך, עם השם הנסמך את pronomen possessivum
(כנוי הקניין) או שם אחר. בדברים אחרים: בתוך קצב הפסוק

משחנה למשל השם „נגד” באותה המידה ע”י סמיכות לשם שני כגון „עיני” : $\nu\epsilon\gamma\delta \eta\psi\alpha\iota$, כשהוא משחנה ע”י סמיכות לכנוי כגון : „נגדי” ($\nu\epsilon\gamma\delta\iota$). ובעצם הדעה הזאת נכונה, ויש לה היקיש למשל בין „דָּבָר” מצד אחד, ובין „דָּבָר־” „דָּבָר־כֶּסֶף” מן הצד השני. מלבד זאת לפי דקדוקו של אוריגנס הרי שמות הבאים עם בכלים, או עם משפטים רלאטיביים (משפטי יחס) המשלימים את הוראתו של שם, לא פחות בחינת סומך משמות הבאים בגניטיב. והם מקצרים את השם הנצרך להשלמה בדיוק באותה המידה, בה מקצרו שם סומך בגניטיב. ולדעה הזאת יש גם הרבה סמוכים בדקדוק המסורה שלנו, בפרט בספרים שיריים, אך גם בפרוזה: חוסי בו (תהל' ב' 12), השכנני באהלים (שופט' ח' 11), יושבי על מדין (שופט' ה' 10), יורדי בור (תהל' קמ"ז 7), אהבי לנום (ישעי' נ"ו 10), מקום אשר אסירי המלך אסורים (בראש' ל"ט 20), קרית חנה דוד (ישעי' כ"ט 1), שפת לאידעתי אשמע (תהל' פ"ח 6), בידי לא אוכל קום (איכה א' 14), בְּיָשַׁע יִפִּיחַ לוֹ (תהל' י"ב 6), מלבד צורות סמיכות נמצאות ברשימה 11 שמות סגוליים מקוצרים שבאים בגפרדות, וכלם באתנחתא או בסוף פסוק של מזמורי תהלים. ונדמה שהקצור בא בגלל הקצב, כי רוב המלים העבריות כידוע מלרע, על כן הקצב הטבעי של חרוזים בשפה העברית הוא היאמבוס או קאנאפסט. אלמלא בסוף־פסוק (או בסוף חצי־פסוק = אתנחתא) היתה נקראת מלה שהיא מלעיל כגון הנפרד של הסגוליים, (קָטֹל), היינו שומעים עודף של הברה, והקצב העולה של החרוז נעשה צולע, למשל $\left| \frac{1}{4} \right| \left| \frac{2}{3} \right| \left| \frac{1}{2} \right| \left| \frac{1}{1} \right|$ במקום $\left| \frac{1}{3} \right| \left| \frac{1}{2} \right| \left| \frac{1}{1} \right|$. מכל מקום גם אוריגנס משתמש בצורות בעלי שתי הברות, ולא בצורות המקוצרות, בשעה שהוא מתכוון לנפרד שאינו בסוף פסוק: $\iota\epsilon\theta\epsilon\rho, \epsilon\phi\eta\rho$ (תהל' ל"א 24; קמ"ז 16) (יתר, אפר) 15

15) דרך אגב רוצה אני להעיר, שכנראה היה לפני אוריגנס כ"י של תהלים, שהיה כתוב אריה ע"ג אריה ולבנה ע"ג לבנה, ומוה לו הַנְּקָאוֹת המפליאה, שבה הוא מבחין את המלים הכתובות באתנחתא ובסוף פסוק, ובין הצלומים של כ"י בסוף M.d.O. ו M.d.W.II יש צלומים של קטעי תהלים שנכתבו ככה,

וחבל שאין בידינו קטעי ההכסאפלא לספרי תנ"ך פרוזאיים. מכל מקום בכתבי הירונימוס כבר אין זכר לצורות מקוצרות של שמות סגוליים, כשם שאין בהם עוד צורות לפי המשקל קטל (פרט לסגוליים בעה"פ גרונית: rooth, sohol). בכלל נמצינו למדים מרשימותיו של אוריגינס, שגם הוא קרא שמות סגוליים כשמות בעלי שתי הברות, כשהם באים בנפרדות. חדש בשבילנו, שקרא אותם בצורה מקוצרת במשקל קטל, קטל, קטל, כשהם בסוף פסוק— מכל מקום בספר תהלים, היינו בטכסטים שיריים. מלבד זאת התברר, שבזמנו עוד היה קיים משקל מיוחד לסמיכות הסגוליים, שנשכח בימי נקדני טבריא, והוא המשקל קטל קטל קטל. ובוה יש לראות רק המשך של מנהג השפה בימי תרגום השבעים.

(ד) ההקבלה שבין כתיבת צורות מקוצרות ב־LXX

ובין רמיזותם בכתבי הקונסוננטי של תנ"ך.

כאמור לעיל, אין בתרגום השבעים צורות מקוצרות של סגוליים הבאים בנפרדות. אבל נמצאות, כשהשם בא בסמיכות, כך למשל ישנם שמות עצם המורכבים בשם עבד: Abdemelech , Abdinel , Abd-edom . וההרכבים של השם הזה מאלפים מאד. יוצא מן הטרנסקריפציות, שבזמן השתמשו באמת עוד בצורות נסמך הדומות לצורות השם עם כנוי. אבל מפליאה בשם Abdinel , וגם במקורו העברי „עבדיאל“, היו"ד. אי אפשר שהיו"ד הזאת היא יו"ד של כנוי המדבר. והנה נמצא על יד עבדיאל (Abdinel) שבר"ה א ה' 15 אותו השם בירמי' ל"ו, 26 בצורה שונה: שלמיה בן עבדאל (במקרה נשמט השם בתרגום השבעים, וחבל). וכנראה הושמטה היו"ד מתוך חשש, שמیشهו יחשוב את היו"ד ליו"ד של כנוי המדבר, ויהיה בזה משום חרוף וגדוף. 16) ברם, כבר מזמן

בעוד שאותו כ"י, שנזכר בפסחים קי"ז עמ' א', נכתב כנראה כמו יתר ספרי תנ"ך: „אמר רב, חזינא תילי דבי חביבי דכתיב בהו הָלְלוּ בחד גיסא ויה בחד גיסא“. וזה אי אפשר בכתובת אריח ע"ג אריח, לבינה ע"ג לבינה.

16) וכנראה שינו הנקדנים מאותו החשש גם את הנקוד ב־עבדיהו, בעוד

שה־LXX עוד קראו: $\text{Abdias} = \text{עבדיהו}$.

ראו בעלי הדקדוק, שבשמות כגון מלכי-צדק, חניאל, גבריאֵל וכד' היוֹד אינו יוֹד של כנוי אלא סימן פוניטי, שקראו בשם Jod compaginis (= יוֹד החבור 17). ומתחזור שהיוֹד הזאת אינה באה כי אם מטעמים פוניטיים (18). אבל נדמה לי שאלה, שהתחילו להשתמש ביוֹד הזאת, לא השתמשו בה כְּאֵם לקריאת i. והלא מוצאים אנחנו עוד בטרנסקריפציות של הרכבי השם „אבי” – , אף כי בו היוֹד שייכת לשרש – במקום אבנר, אבינר: *Abennar*, במקום אבשלום, אבישלום *Abessalom*, במקום אבשי, אבישי: *Abessai*. והלא היה לצפות לכתיבים: *Abinnar*, *Abissalom*, *Abissai*. וכפילות הכתיב של שם עצם מסוים מראה בעליל, למה התכוונו הסופרים העתיקים בכתיבת היוֹד הנוספת הזאת. שמו של אדנירם, שר המסים בימי שלמה המלך ובנו רחבעם, יש שנכתב אדרם. (שמו ב' כ', 24; מלכ' א' י"ב, 18). ואי אפשר שהברה שלמה שהגייתה „גִי-נבלעה בריש שאחריה ע"י קונטקט – אסימילציה (טמיעה בנגיעה); אלא שהשם היה מורכב מ־אדון ו־רם, ולא מ־אדוני ו־רם. ודרכה של נוֹן להטמע באות הבאה אחריה בשפה העברית, כי מבטאה בסוף הברה היה מאונפף (אַנְתָּן. תְּנָתָן < אָתָּן, תָּתָן, אָנְשָׁמֶר. תְּנָשָׁמֶר < אָשָׁמֶר, תָּשָׁמֶר וכו', וכו'). אלא סופרים, שהקפידו בהגיית הנוֹן, הוסיפו ב־„אדונרם” את היוֹד לשם תמיכתה (19). אך הגיית היוֹד הזאת לא היתה i, כי אם e, היינו שוא נע או תנועה גנובה (סואראבהאקטי 20), תנועה צומחת, Sprossvokal). מותר לראות ביוֹד

(17) עיין: Gesenius § 90. I

(18) וגם כתיבת עוראל על יד עזריאל, יחצאל על יד יחציאל, אלעזר לעומת אליעזר, יוצֶק לעומת צֶדֶקיה, אלימֶלֶךְ לעומת מֶלְכִיאל מוכיחה שהיוֹד בכל השמות האלה פוניטי גרידא, ואינו כנוי.

(19) וגם ב־„אדוני-בזק בבזק” (שופטים א', 5) אי אפשר שהיוֹד תהיה יוֹד הכנוי, אלא היא סמן פוניטי כמו ב־אדונירם. ודוגמאות מוכיחות גם הכתיבים מגדאל (בראשית ל"ו, 43), חצרימות (שם י" 26) נחלאל (במדב' כ"א, 19) בחומש השומרונים במקום מגדיאל, חצרמות, נחליאל של המסורה. – גם נקדני טבריא ראו לפעמים לתמוך הגיית נוֹן ע"י הנעחה בשוא נע כגון ב־עֲנִי-ראש (דבריי ל"ב, 32), עֲנִתוֹתִי. (20) תרגמתי את המלה ההודית סואראבהאקטי ב־תנועה גנובה, בהקבלה ל„סתח גנובה”.

מבטאי שפתנו גומפרץ, יחיאל גדליהו בן אלחנן עמוד מס 171 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

יקטירון" (שמואל א' ב', 16) נוספה היו"ד לא כסימן הפעיל כדעת בעלי המסורה, אלא כסימן להגיית שוא נע שנשמע מוטעם מאד לרגלי האמפאטית הדגושה טי"ת הקודמת. ו"קטר" ראה ברורה שיקטירון פָּעַל ולא הפעיל; והלא גם יקטרון בפסוק הקודם כתוב בלא יו"ד. ובד"ה ב' ל"ד, 25 מתקנים בעלי המסורה בעצמם ניקטירו: יו"ד יתירה.

(ה) היסוד הפוניטי לכתיבת היו"ד הנוספת

עכשו עלינו להעלות על הדעת כמה עובדות. (1) יש, שהיו"ד סימן לנסמך (Jod compaginis) (2) יתכן בתנאים מסוימים, שהיו"ד נכתבה במקום שוא נע. (3) בכלל אין השפה העברית סובלת צירוף קונסוננטים (קונסוננטיות כפולה) בהברה אחת, לא בתחלתה ולא בסיומה. (4) על אף הכלל המתבטא ב"3), ראינו את כתיבת צורות ע"פ המשקל קָטַל קָטַל קָטַל, היינו בצירוף שני קונסוננטים כסיום הברה, עד ימי אוריגנס, ורובן הן סמיכות של סגוליים. הטבע אינו סובל סתירות כזאת שבין (3) ובין (4). והנה ראינו למעלה, שדוקא צורות הנסמך של סגוליים לפני פתיחה קונסוננטית של הסומך הביאו לידי הגיית תנועה גנובה בין הנסמך ובין הסומך. צָבַד+מֶלֶךְ הגניבו ביניהם שוא נע, ונעשו ל־Abde-melech, אֲבַדְמֶלֶךְ של LXX. לא זו בלבד שע"י הוספת שוא נע נמנעה הגיית שלשה קונסוננטים רצופים, אלא נשמט על ידיה גם סיום ההברה ע"י שני קונסוננטים. במקום צָבַדְמֶלֶךְ נהגה עכשו: צָבַד—מֶלֶךְ. וכדוגמת עבד־מֶלֶךְ נֶהְגוּ כל הנסמכים עם סומך, כשהנסמך שם סגולי. והיות וכל סופרי תנ"ך, לרבות את נקדני טבריא ואת מחברו של דקדוקי הטעמים, היו יותר פוניטיקאים, מורי הוריית הקריאה, מאשר היו בעלי דקדוק שיטתי, אין להתפלא כשהשתמשו לפעמים ביו"ד (Jod compaginis) מטעמים פוניטיים גרידא גם במלים, שאינן יכולות להיות צורות נסמך לפי השקפה דקדוקית, כגון: היושבי בשמים (תהל' קכ"ז, 1) המשפילי לראות (תהל' קי"ז, 6) (23).

(28) השוה Bauer & Leander, Histor. Gramm. pag 526, I. אך גם

הם בדעה, שהיו"ד קומפאגיניס סימן דקדוקי, ולא היא, היא סימן פוניטי, כפי שאבאר.

אחרי שנתחזור לי אופיין של הצורות המקוצרות האלה על תוספת סואראבהאקטי (תנועה גנובה) בסופן, כשהן החלק הראשון בשמות עצם מורכבים, לא היה עוד קשה כל כך, למצוא דומיהן גם בסמיכות סגוליים, כשאין חלק של שם עצם. ואחרי שנתברר, שהסיבה היא פוניטית גרידא, לא יפתיע אותנו, שקביעת הצורות הנ"ל בכתב חלה בראש וראשונה בטכסטים שיריים, היינו במזמורי תהלים, בשירים, בנבואות, ובקטעים מספרי נביאים שנקלטו בספר מלכים. וידוע שבפרט במזמורים קי"ג, קי"ד, קט"ז השייכים לחצי הראשון של ההלל, יש שפע של הוספות יו"ד קומפאגיניס, אבל גם של אותיות אחרות, שבהם ראו המפרשים שרידי סמון נטיה (קאזוס) עתיקים וכדומה. דבר אחד יהיה מותר לי להקדים: המזמורים הנ"ל, המושרים כידוע בבית המקדש בחגיגות מיוחדת, בפרט בערבי פסחים, כתובים בטכסט הקונסוננטי בידיעה עמוקה של כל סממני הפוניטיקה העתיקה, כדי להביא לידי בטוי מדויק כל אות שבמזמור. וכשחסרים הסמנים הפוניטיים הנ"ל במזמור קט"ז, הרי זה רק, משום שבמקרה אין בו צורות סמיכות הטעונות תקון פוניטי.

(ו) הסבר פוניטי של כתיבת האותיות יו"ד, ה"א, ו"ו

בדוגמאות ממזמורי תהלים.

אקדים, שבשמות ובבינונים הבאים בסמיכות ושאין סגוליים לא חלה תוספת יו"ד הסמיכות במזמורים הנ"ל: ממזרח-שמש, אגם-מים, שמר פתאים; ואם חלה, יש שוב סיבה פוניטית, כפי שאבאר להלן. תחלה אצטמצם בדיון על צורות "נסמך" של סגוליים, שבמזמורים הנ"ל, והן נמצאות רק במזמור קט"ז. הצורה הראשונה היא "קולי תחנוני" (קט"ז, 1). נדרשת כאן הזמרה בצורה העתיקה: "קל" 24). אך המבטא הזה דורש את תוספת סואראבהאקטי (תנועה גנובה) בין "קול" ובין "תחנוני". ובכן הוסיף חכותב את היו"ד: קל"י. בפסוק 7 באות שתי צורות סגוליים, שאינן של שרשי שמות,

(24) וכן גם בערכית: קאול. — בכל הפסוקים המקבילים: קול תחנוני.

למנוחִיךָ. עֲלִיךָ (שובי נפשי למנוחִיךָ כי ה' גמל עֲלִיכִי:). וכאן בא לידי התגלות ברורה של הנמוק הפוניטי, שהביא לידי תוספת היוֹד בלמנוחִיךָ וב־עֲלִיכִי: השאיפה למנוע „דבקים”. גם אחרי למנוחִיךָ וגם אחרי „עֲלִיךָ” בא „כִּי”. וגם סוף הפסוק שבכתיב המסורה בכתיבת „לבינה על גבי לבינה” ושבניגון המזמור, לא היה מפריד במידה מספקת בעיני הכותב. ולהלן אביא עוד דוגמאות של ביצוע השאיפה הזאת (25). מכל מקום נראה בעליל כן המקרים „למנוחִיכִי, עֲלִיכִי, כי הַיּוֹד קומפאגיניס סימן פוניטי, ולא נכתב מתוך שקולים דקדוקיים, ושהוא ההפך של „קומפאגיניס”, לא מחבר, אלא מפריד. ומשום כך אקרא ליוֹד קומפאגיניס להלן יוֹד חוצצת.

מקובל שהצורות מנוחִיכִי, עֲלִיכִי ודומיהן שאזכירן להבא, הן צורות פרוטושמיות. (25a) וגם נקדני טבריא סברו כך, והלא נקודם מוכיח על זה. אך כשהנָחְתִי נכונה, שהיוֹד בסוף המלים הנ"ל אינה אלא סימן שוא נע, אז לא היתה כדעת הנקדים גם דעת הסוֹפְרִים שכתבו את היוֹד הזאת כסימן פוניטי גרידא. הם התכוונו לקריאות: מְנוּחִיךָ, עֲלִיךָ, והן אינן מזדהות בצורה הפרוטושמית. אינני רוצה להכחיש את האפשרות, שהסופרים העתיקים בחרו בצורות העתיקות מנוחִיכִי, עֲלִיכִי, מפני שהן ממלאות את התפקיד הפוניטי הדרוש למנוע דבקים או, כשנראה אחרי כן, למנוע הבלעת גרונית. אבל כאן אין הכרח להנחה הזאת. — אפשר ש„בְּחִפְזִי” בפסוק 11 גם הוא „בְּחִפְזִי”, בהתאם לקריאת מורי אוריגנס כשיש שם סגולי באתנחתא. ובאה תוספת היוֹד לשם ביטול צירוף שני הקונסוננטים בסוף. אבל אין לי מקבילות מוכיחות. מאלף מאד הכתיב: נגדָה נא לכל עמו (בפסוקים 14 ו־18). היידנהיים כתב בפירוש דל"ת רפה ע"פ כתבי יד עתיקים, וע"פ עדותו של אבודרהם, סדר הגדה של פסח. וגם

(25) בפיסקא ה' של המאמר הזה אביא עוד את הדוגמא יברכֶּכָּה: כבוד (תהי' קמ"ה 11—12). בימי הסופרים עוד לא היה הבדל בין הגיית הכ"ף הרפה והדגושה, כידוע. עדות לזה הסרנסקריפציות היווניות. ועוד בתנא דבי אליהו (ע"פ ילקוט שמעוני לשמואל ב' ו'), שהוא מדרש מתקופה מאוחרת, יש זכר למבטא חרפוי גם של הכ"ף הדגושה שלנו: „ויכרה להם כרה גדולה. אין כרה אלא לשון שלום כאדם שאומר לחברו שלום עֲלִיךָ כִירִי, כִירִי (χαῖρε)”.
§ 25a (ראה בויאר וליאנדר, עמ' 255; 1 k 29)

על דעתו הוא כמובן לא עלה, שהשוא תחת הגימ'ל הוא נע. ובכן רפיון הדל'ת הוא נגד כללי הדקדוק. אלא שיש גם כאן צורה מקוצרת עם תוספת תנועה גנובה. והכותב השתמש בה"א במקום יו"ד. כדי שלא יבוא לידי החלפה ביו"ד הכנוי של המדבר, פן יקרא הקורא נגרי, והוא הדין גם לגבי כתיבת ה"א במקום יו"ד במקרה שני שבמזמור הזה: המותה לחסידיו (פסוק 15). גם שם נדרשה הקריאה מֶת־שלא בהתכווצות ל"מות" בהקבלה ל"קָל־שבפסוק 1. וכך קורא גם אוריגנס במזמ' פ"ט, 49 $\mu\alpha\nu\theta$ (לעומת $\mu\omega\theta$ של ה־LXX ב־ $\text{B}\eta\theta\alpha\sigma\mu\omega\theta, \text{A}\sigma\alpha\rho\mu\omega\theta, \text{Γ}\alpha\sigma\mu\omega\theta$ = עזמות, בית־עזמות, חצרמות). אבל בניגוד לקריאת אוריגנס, שכנראה לא שמע את התנועה הגנובה = שוא נע בסוף הצורות המקוצרות של סגויים, הוסיף כותב המזמור את הה"א כסימן תוספת תנועה גנובה, וכנראה כתב בכונה מותה, ולא מותי, כדי למנוע את קריאת מותי בחיריק. (25b) אבל בשני המקרים האחרים של "מות" שבמזמור הזה שאינם סמיכות, — לפי כללי הדקדוק גם המותה לחסידיו אין סמיכות ברורה — חבלי מות" (פסוק 3), "חלצת נפשי ממות" (פסוק 8), התכוון כנראה גם כותב הטכסט הקונסוננטי ל־מָוֶת ולא ל־מָוֶת, וזה מובן לכתחילה. יש עוד סמיכות של שם סגולי בסוף המזמור הזה, והוא בחוככי ירושלם. ועל אף הכפלת הכ"ף משער אני, שהכותב התכוון לקריאה בתנכי דומה לקנָי שבפסוק ההוא (26).

ואביא כאן עוד דוגמא ממזמורי הלל מטעם מסוים, אף כי במקרה הזה הטכסט הקונסוננטי לא כוון לקריאת שם סגולי, והוא: למעינו מים (קיד, 8). לכאורה נתוספה הוי"ו, כדי למנוע את טמיעת הנו"ן של מעין בתוך המ"ם הראשונה של מים. ואם החשש הזה

(25b) הסבר פוניטי מדויק של "המותה" במאמר הבא, הערה 32.

(26) מן ההקבלה, שלח אותות ומפתים בתוככי מצרים" (תהלי קל"ה, 9) ברור, שבתוככי אינה הרחבה של בתוך על אף התרגום של השבעים: $\epsilon\nu \mu\acute{\epsilon}\sigma\varphi \sigma\sigma\sigma$. ונדמה לי, שיש להרחבה הזאת של "תוך" דמיון עם הרחבת "ערכך" מן "ערכך", ע' סוף המאמר "כתיב הכנויים תה ו־כה". ר"ל, שמבטאו של הכ"ף הסופית היה נצרך לאיזו תמיכה פוניטית, והשוה לזה גם את כתיבת שוא נח התמוהה בכל כ"ף סופית לפי הנקוד הטברני. ועיין להלן נספח ב', ואולי גם, בתוך האהלי, (יחוש' ז', 21) היה לכתהלה = בתוך אהלי.

ב־אֲדוֹן־ךָם (ראה לעיל), לגבי שני המאנפפים מים ונוין לא כל שכן. ותרגום השבעים *εἰς πηγὰς ὑδατῶν* מראה, שלפניהם עוד היתה גירסא אחרת: מעיני מים, ואותה הגירסא גם במלכים ב' ג', (27:19) והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ תפילו וכל מעיני מים תסתומו וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים. כבר ההקבלה עיר מבצר, עיר מבחור, עץ טוב, חלקה טובה דורשת לשון יחיד במקום מעיני מים. והנה בפסוק המקביל 25 של אותו הפרק כתוב: והערים יהרסו וכל חלקה טובה ישליכו איש אבנו ומלאוה וכל מעין מים יסתמו וכל עץ טוב יפילו, ובכן: מעינו מים = מעיני מים = מעין מים. היינו וי"ו וי"ד משמשים בערבוביא כסימן תנועה גנובה בסוף מלה. על פי הרוב השתמשו הסופרים ביו"ד כאות נוספת לשמות. אך כשהיו חששות לאי־הבנה או חששות אחרים, כמו ב"מותה", בחרו גם בוי"ו או בה"א. כותבו של מזמור קי"ז ושל "למעינו" התחשב בכלל, לא להשתמש בשתי יודיים בתיבה אחת עד כמה שאפשר²⁸). וכן לא רצה לכתוב המותו בשתי וי"ן, ע"כ כתב המותה. דבר אחד ברור, גם יו"ד וגם וי"ו וגם ה"א שמשו סמן תנועה גנובה. הכלל, שלא לכתוב שתי יודי"ן בתיבה אחת מסביר גם את כתיבת "חיתו יער, חיתו ארץ, חיתו שדי" במקום "חיתי". וגם חיתו צורת נסמך פשוטה והגייתה: *haiiate* (28). ונדמה שהכלל הזה חל גם לגבי "יחדו" המשמש במקרים לאין ספור בערבוביא עם "יחד" (ובהרבה מקרים דוקא בסוף פסוק). וגם יחדו = יחדי = *iahde*. ולהגייה *iahde* מתאמת גם הטרנסקריפציה *iaade* (תהל' מ"ט, 10, 11) של אוריגנס, ולפי טכסט המסורה שלנו היא באה דוקא תחת "יחד" ולא תחת "יחדו".

(27) הסגנון והצורות חשירות הרבות שבפרקים האלה של מלכים ב' מעידים, שהם לקוחים מאיזה ספר נבואות אלישע הנביא. — ודומה ל"מעיני מים" אלוני מִרְה (דברים י"א 30) לעומת אלון מרה (בראש' י"ב, 6). וב-LXX *δρῦς* = לשון יחיד (28) ודומה לכתיבת מעינו מים הכתיב "חלילי" בחומש השומרונים במקום "חלילי" (בראשית מ"ט, 12). — על הכלל הנ"ל עיין: מסרת המסרת, לוחות ראשונות, הדבור החמישי.

(29) הסבר לקריאה *haiiate* במאמר הבא על הדחיק.

בתורה כתוב תמיד יחדו פרט ליחד שבטי ישראל (דבר' ליג, 5), ובחומש השומרונים כתוב גם שם: יחדו שבטי ישראל. אף כי לא הספקתי לברר את הכללים, שעל פיהם נכתב פעם יחד ופעם יחדו, נדמה שגם קריאת הכתיב „יחד” היתה לפעמים על פי המשקל קטל עם תוספת תנועה גנובה בסוף. וזה היה מסביר גם את קריאת אוריגנס $\alpha\alpha\delta\epsilon$ (תהל' מ"ט, 11) במקום „יחד” הכתוב שם ע"פ המסורה, בעוד שבאותו המזמור, 3, הוא, כותב $\alpha\alpha\delta$.

על פי הנחתי, שהיו"ד החוצצת אינה אלא סימן לשוא נע, מסתברת גם העובדה, שאוריגנס לא כתב בכלל כי אם צורות קצרות במשקל קטל, קטל, קטל (פרט ל- $\alpha\alpha\delta\epsilon, \mu\epsilon\theta\gamma\epsilon$). הוא לא תפס באזנו את השוא נע הזה, כשם שלמשל יהודים אשכנזים בא"י אינם קולטים באזנם ואינם הוגים שואים נעים, ששומעים יום יום מפי יהודי המזרח. ונדמה לי, שיו"ד כסמן תנועה גנובה נמחקה לאט לאט מכתבי היד, אחרי שבשפת פרוזא התחילו להשתמש בצורת הנפרד של הסגוליים גם כשבאו בסמיכות. אבל צורות הכתובות בוי"ו, כגון יחדו או חיתו, נשתמרו אפילו בטכסטים פרוזאיים, כי הוראתה המקורית של הוי"ו הזאת לא היתה עוד ידועה.

VII

התנאים שבהם נכתבו האותיות החוצצות (אותיות „oompaginis”)
ה"א, ו"ו, יו"ד, ושהם נשתמרה כתיבתן.

א) סיבות שונות לכתיבת אותיות חוצצות
בשמות סגוליים ובלתי סגוליים.

עד כאן רק קבעתי, ראשונה שנשתמרו בטכסט הקונסוננטי של תנ"ך צורות מקוצרות של סגוליים, אם כי רק בסמיכות ובתוספת תנועת סואראבהאקטי (= תנועה גנובה). שנית קבעתי, שכסימן התנועה הגנובה הזאת משמשות בשוה האותיות יו"ד, ו"ו, וה"א. ושלישית קבעתי, שסיבת התוספת הזאת היתה תכונת השפה העברית המתנגדת להצטברות קונסוננטים. על כן היתה נקודת המוצא לצמיחת תנועת הסואראבהאקטי (= תנועה גנובה) הצורה המקוצרת של שמות סגוליים (קטל קטל קטל) ואחריה שם סומך הפותח בקונסוננט.

וכדרך השמות היתה דרך הבינונים נקבה כגון: ישבתי בלבנון
מקננתי בארזים (ירמ' י' י"ז). אבל ידוע, שהיו"ד החוצצת נכתבה
גם במלים, המסתיימות רק באות אחת אחרי תנועת ההברה הסופית
כגון המשפילי. ואע"פ שחקירת המקרים האלה יוצאת מגדר החקירה
הזאת, המטפלת לכתחילה בגלגולי השמות הסגוליים, היה נחוץ לי
להרחיב את חקירתי על האותיות החוצצות בכל מקום שהן, כדי
להתבונן בתנאי כתיבתן. כי אחרי קביעת העובדא היה ברור לי,
שבתקיפה קדומה הרבו לבטא את השוא, המפריד, המתאים לאותיות
החוצצות שבכתב. ואם לא נכתבה האות החוצצת תדיר, היות
והגיית השוא בסוף המלה היתה מובנת מאליה, בודאי נכתבה בהרבה
יותר מקומות בתנ"ך משנמצאת עכשיו. ובכן התעוררה השאלה,
מה הם התנאים, שבהם נשתמרה האות החוצצת בכתב. עד שאפרט
את התנאים האלה, רוצה אני להדגיש, שאני עוסק כאן בתנאים,
שבהם נשתמרו האותיות החוצצות העתיקות ע"י הסופרים. אינני
נוגע בזה בבעיה, אם הם בכמה מקרים באמת שרידים של סמני
קאזוס עתיקים וכד' או לא. זאת בעיה היסטורית, ולא פוניתית.
הבעיה העומדת לפנינו היא, מה היו האותיות הללו בעיני הסופרים,
מה היה תפקידן, ומה היה מבטאן³⁰). אחרי בירור זה שוב אפנה
אל שאלת התנאים, שעל פיהם נשתמרה אות חוצצת עתיקה בכתב
בספרי תנ"ך.

30) בשעת סדור המאמר הזה לדפוס מוצא אני לשמחתי שְׁלִבְרוּק לִמָּן
(G. v. G. I. 213, f) יש גישה מקבילה לפרובלימא שלנו, אם כי לא בעברית,
אך בדיאלקט המצרי של השפה הערבית; וז"ל: „הדיאלקט המצרי של הערבית
שומר על חקונסוננטיות הכפולה בסוף מלה. אך כשנתוסף למלה כנוי הפותח
בקונסוננט, או כשבאה אחריה מלה הפותחת בקונסוננט, אז נשמע אחרי הקונסוננט
הכפול בסוף המלה סואראבהאקטי שגוונו או e או i. קרוב הוא לודאי, שבתנועות
סואראבהאקטי הללו עוד שורדות הסימנות העתיקות של הקאזוס או סימנות עתיקות
של הפועל. אך היום אין להן עוד שום הוראה דקדוקית; אין
מהות עוד כי אם יסודות דבור פוניתיים גרידא. ... גם בדיאלקטים
של הברודיים נשמעות תנועות סואראבהאקטי הללו לעתים קרובות, ובשירתם נשמעות
לא רק אחרי קונסוננטיות כפולה בסוף מלה, אלא גם אחרי הברות סגורות בעלות
תנועות ארוכות.”

תנאי אחד היא האפשרות, שהאות הסופית של הנסמן תבולע באות הראשונה של הסומך, כמו ב־מעין־מים, או ב־אדון־בזק או באדון־רם, או ב־אלון־מרה. ולאותו הסוג שייכים גם כל „הדבקים“, היינו המקרים, שבהם האות האחרונה של הנסמן והאות הראשונה של הסומך שוות, כגון „מקים מעפר“, או דומות, כגון „הַיִּת שְׁרִי“, שקמת דבורה“. ותנאי שני, – ורוב המקרים של כתיבת האותיות החוצצות מותנה בו, – הרי זאת פתיחת הסומך ע״י אות גרונית. וטעות היא, לדבר כאן על „כח“ הגרוניות, אלא להיפך יש כאן משום חולשת הגרוניות. סופרי התנ״ך השאירו כאן או (במקרים שהנסמן אינו שם סגולי), חידשו כאן את כתיבת האות החוצצת, פן תבולע האות הגרונית באות הסופית של המלה הקודמת. נכתב למשל מושיבי עקרת הבית, פן יקרא מושב־קרת, והכתיבים האלה חלו כבר בתקופה כה קדומה, עד שכבר בעלי תרגום השבעים לא הבינו את כוונת הסופרים, בתרגום למשל גם במלכים ב' ז', 19 וגם בַּתְּהַלִּים קי"ד, 8 את ה־מְעִינִי, שהיה לנגד עיניהם, πηγας, היינו בלשון רבים. ואף כי ענין האותיות החוצצות בכללן, היינו לרבות את המקרים שבהם נתוספו למלים, שאינן שמות סגוליים, אינו לכתחילה במסגרת המאמר הזה, נסיונם של הסופרים לתמוך את הגיית הגרוניות, מקרב את הפרובלימא של האותיות החוצצות שוב לאחת הבעיות המרכזיות שבמאמר הזה ובמאמרי הקודם „הערות פוניטיות לדקדוק נקדני טבריא“. והיא הבעיה של חידוש הגיית הגרוניות. אכן נדמה לי, שהסופרים כותבי האותיות החוצצות כבר התיאשו בזמנם, והתחשבו בהחלשת הגרוניות או בהשמטתן במבטא, כאילו זאת עובדא שאין להשיב. לא כן הנקדנים, שעשו את תיקוניהם, כדי לתמוך את ההגייה המחודשת של הגרוניות. ואחרי שמצאתי את הקוים המדריכים להוכחת התיזיס שלי, אשתדל, להביא כאן מתוך החומר הרב של התנ״ך רק דוגמאות בלתי מפוקפקות, ולהזהר מדוגמאות שהן רק בחינת השערה.

(ב) לשון רבים מדומה ע״י כתיבת יו"ד חוצצת.
הדוגמא האחרונה שבה הפסקתי את עצם דיוני על הסגוליים

המקוצרים היה "יחד" וצורתו המקבילה "יחדו". ונדמה שאותה השניות שוררת גם ב"אחר" ו"אחרי". וכבר הורה ברט זצ"ל³¹ ש"אֲחֲרֵי" אינו לשון רבים, כי אלמלא כן, היה לנקד: אֲחֲרֵי, אֲחֲרִיו וכו' במקום אֲחֲרֵי, אֲחֲרִיו. ונדמה לי, שפעם היתה קיימת צורה דומה "תחת" (וכן דעת סיברס מטעמים פוניטיים). ומעידות עליה הצורות תַּחְתִּיךְ, תַּחְתִּיו וכו' ולעומתן הכתיבים הנדירים תחתו, תחתם. ולאותו הסוג שייכת הצורה המאובנת: אני ואפסי עוד (ישעי' מ"ו, 8, 10; צפניה ב' 15). ונשמרה שוב היו"ד של אפסי לשם תמיכת העי"ן שבאה אחריה. כיוצא בו קבע ברט לגבי אֲשֶׁרֶךְ, אֲשֶׁרִיו, אֲשֶׁרִיהוּ שאי אפשר, שהם לשון רבים, כי אז היה לנקד אֲשֶׁרֶךְ, אֲשֶׁרִיו. על כן נראה לי, שגם אֲשֶׁרִי אינו אלא הצורה המקוצרת של אֲשֶׁר כשהיא בסמיכות: אֲשֶׁרִי. ושריד של המבטא העתיק בלשון יחיד היה הנקוד אֲשֶׁרֶךְ שבקהלת י' 17. ולו מתאים גם הכתיב אשרך ישראל (דברים ל"ג, 29) שבחומש השומרונים. (ולפי הכתיב הזה אפשר ש"ואשר חרב גאותך" שבאותו הפסוק = "ואשרי חרב גאותך").

מקרה ברור של לשון יחיד של שם סגולי הרי: וְנִקְףָּ (32) סבכי היער (ישעיה י' 34) כי על כן "ונקף" לשון יחיד, וסבך הוא "קבוץ" = עצם שאין לו רבים. אך כבר הנקדנים לא ידעו עוד כנראה, שהיוד נתוספה ל"סבך" רק לשם מניעת הקריאה סְבִיכָיִער, ונקדו את הכ"ף בצרי. וכן דורשת ההקבלה: ש מִיר ו שִׁית תאכל, ותצת בסבכי היער (ישעיה ט' 17) את לשון היחיד ל"סבך". ואותה איימהבנה גם בפסוק: לסוסתי ברכבי פרעה (שה"ש א' 9). בכל התנ"ך אין לשון רבים לרכב, כי הוא בעצמו מושג קבוצי (collectiv). השווה רוכבים ברכב ובסוסים (ירמ' יד' 25, כ"ב 4) וכד'. ומלבד זאת, האין לפרעה מלך מצרים אלא סוסה אחת לכמה מרכבות? אלא נתוספה היו"ד ע"י הסופר לשם מניעת הבלעת הבי"ת בפ"א הבאה

J. Barth, Nominalbildung, pag. 378 s 231 d. (31)

(32) גם לפי רש"י, נקף" בנין נפעל, ומשום כך סבכי היער נושא. וכן

תרגום השבעים: καὶ περισσύνται ὑψηλοὶ. רק ריב"ג' וסיעתו פירשו ונקף כבנין פיעל.

אחריה: רַכְפְּרֵעָה! (38) כֵּן יֵשׁ בַּתְּהַלִּים ל"א 21 מְרַכְסֵי אִישׁ. וּכְבֵּר מִפְּלִיא
הַקְּבוּץ הַעֲתִיק בַּמָּקוֹם קִמֵּץ קֶטֶן: רַכְסֵי. וְהַצּוּרָה הִיא עֲתִיקָה. כִּי
אֲצֵל ה־LXX אֲנַחְנוּ קוֹרְאִים לְשׁוֹן יָחִיד *ἑνὸς ἀνθρώπου ταράχης*.
וּכְנִרָאָה הִיתָה לִפְנֵיהֶם הַגִּירְסָא: רַכֵּס בַּמָּקוֹם רַכְסֵי, וְשׁוֹב נִשְׁתַּמְרָה
בַּמִּסּוּרָה הַיּוֹד הַחוּצָצַת פֶּן יִיקְרָא: רַכְסֵי־שׁ. וְקִרְוָה לַפְּסוֹק הַזֶּה
בְּאוֹתוֹ הַמְּזֻמּוֹר (ל"א, 23) שׁוֹב הַמְּלָה הַמְּפּוֹקֶפֶת "בַּחֲפוּזִי" (וְאֵנִי
אִמְרָתִי בַּחֲפוּזִי נִגְזֹרְתִי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ). וּבַהֲזֻדְמָנוֹת הַזֹּאת רָצִיתִי לַהֲעִיר,
שְׁבַהֲרֵבָה מִקְרִים נִמְצְאִים שְׂרִידֵי הַצּוּרוֹת בַּעֲלֹת הָאוֹתִיּוֹת הַחוּצָצוֹת
בְּסוּפָם לֹא בּוֹדְדִים, אֲלֹא בַּקְּבוּצוֹת, הֵן בַּפְּסוֹק אֶחָד, וְהֵן בַּפְּסוֹקִים
סְמוּכִים זֶה לָזֶה. וְגַם בַּמְּלָה אַחֶרֶת מֵרָאֵה לָנוּ תִּרְגוּם הַשְּׁבָעִים אֶת
הַדֶּרֶךְ הַנְּכוֹנָה: כִּי הֵייתִי כְּאַסְפִּי קִיץ (כְּאַסְפִּי ?) (מִיכָה, ז, 1) מִתּוֹרֵגִם
ὡς συναγῶν καλᾶμην ἐν ἀμνητῶν יוֹצֵא מִזֶּה, שֶׁלִּפְנֵיהֶם הִיתָה
הַגִּירְסָא: הֵייתִי כְּאַסְפִּי קִיץ, וְתִרְגָּמוֹ: "כְּאַסְפִּי". וְאֵף עַל פִּי שְׁאִין
גְּרוֹנִית אוֹ דְּבִיקָה אַחֲרֵי אוֹסֶף, נִשְׁתַּמְרָה הָאוֹת הַחוּצָצַת וְנוֹסֶפֶה הַיּוֹד
לְ"אוֹסֶף" בַּגִּלָּל הַתְּנַגְּשׁוֹת הַהֲטַעְמָה שֶׁב־"אַסְפִּי קִיץ", כִּפִּי שְׁאִבְרַר
בַּמֵּאמְרִי עַל הַדְּחִיק, וּבַגִּלָּל הַקּוֹף־ף שֶׁל "קִיץ" שְׁקִרְיָאָתָה הִיתָה אֶל־ף.
וּמֵתָאִים לִכְתִּיב הַזֶּה הַכְּתִיב: וְאַסְפּוֹ אֲסַפְּהָ אֲסִיר (יִשְׁע' כ"ד, 22) (לִפִּי
נִקּוּד הַטְּבֵרְנִים). וְקִרְוֵב לִדְאִי, שֶׁהַסּוֹפֵר הַעֲתִיק (84) הַתְּכַנֵּן לְ"וֹאֲסֵפוֹ אֲסַפְּהָ
אֲסִיר. מִכָּל מָקוֹם שֶׁהַפּוֹעֵל נִקְבָּה כְּשֶׁנִּקְרָא "אַסְפָּה" מִפְּלִיא, וְנִדְמָה
שֶׁיֵּשׁ לַהֲסָבִיר כְּמַה צּוּרוֹת דּוּמּוֹת, כְּשֶׁהֵן לִפְנֵי גְרוֹנִית, לִרְבוֹת "לֹאֲהַבָה אֶת־
ו" לְחֻמְלָה עֲלֶיךָ" (יִחְזֹק' ט"ו, 5) לֹא כְּנִקְבָה, כִּי אִם כְּמִקּוֹר סֵתִם (=
שֶׁם פּוֹעֵל) שֶׁנוֹסֶפֶה לוֹ הֵה"א כְּחוּצָצַת לִפְנֵי גְרוֹנִית לְשֶׁם מְנִיעַת
הַבִּלְעַת הַגְּרוֹנִית. וְכֵאֵן אַחֲזוֹר גַּם אֶל הַדּוּגְמָא הָאַחֲרוֹן בְּרִשִּׁימָתִי שֶׁל
הַטְּרַנְסְקְרִיפְצִיּוֹת שֶׁל אוֹרִיגֵנְס, וְהוּא *εσδ* (חֶסֶד יִסּוּבְבָנוּ). נִשְׁתַּמְרָה

(38) וְשׁוֹב מִקְרָה הַמֵּרָאָה, שְׁבַתְקוֹפֶת סוֹפְרִים מְסוּיִמִּית עוֹד לֹא הִיָּה הַבְּדֵל
בֵּין רֶפֶה וְדָגֶשׁ. וְעַל קְרִיאַת בִּי"ת סוֹפִית כְּדֻגּוּשָׁה בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל עֵיין בַּמֵּאמְרִי:
לַהֲגִיית הָאוֹתִיּוֹת בַּצִּרְפָּה בִּימֵי הַבִּינִים. וְעֵיין לַהֲלֵן הָעֵרָה (43): הִישְׁבִּי צְשִׁימִים. אֶת
הַצּוּרָה "סוֹסֵתִי" אֲבֹאֵר בַּמֵּאמֶר: "דְּחִיק וְאֵתִי מִרְחִיקִי, נִסְפַּח בִּי".

(84) אֵין לַהֲעֵלּוֹת עַל הַדְּעָת, שֶׁכְּבֵר בִּימֵי הַנְּבִיאִים נַחֲלָשָׁה הַגִּיית הַגְּרוֹנִיּוֹת, כִּי
עַל כֵּן אֵין לִמְצוֹא עוֹד כְּמִכְתָּבִי לְכִישׁ, כְּתָב הַדִּיּוֹטוֹת, שׁוֹם הַחֲלָפוֹת וְהַשְּׁמָטוֹת שֶׁל
אוֹתִיּוֹת גְּרוֹנִיּוֹת, כְּאִשֶּׁר יֵשׁ לִמְצוֹא אוֹתָן לְרֹב בַּמְּגִלּוֹת הַגְּנוּזוֹת בַּמְּדַבֵּר יְהוּדָה,
שֶׁנִּמְכְּתָבוּ ע"י סוֹפְרִים מוֹמָחִים.

גם המלה הבאה בטרנסקריפציה *εσδ ισωβαβερνον*, היינו מורי אוריגנס קראו לפי מנהג זמנם: חסד איסובבנו, כאילו המלה אחרי חסד מִתְחִילָה בגרונית אל"ף. ובכן הוסיפו בקריאתם בסוף "חסד" את הסואראבהאקטי (את התנועה הגנובה). ובהתאם לקריאה רשם אוריגנס את הצורה המקוצרת: *εσδ*, אבל כדרכו בלי סואראבהאקטי (תנועה גנובה).

כפי שכבר רמזתי, כשאין גרונית או "דִּבְקָ" אחרי האות החוצצת, הרי זה סימן, שלפנינו צורה עתיקה, היינו שם סגולי בעל הברה מסוגרת או מלה אחרת בעלת סיום מוכפל של הברת הסיום³⁵ לסוג הזה שייך אספי קין, ולו שייכים אֶהְבְּתִי לדוש (הוש' י', 11) אִיבְּתִי לי (מיכה ז', 8), יושבתי במצור (קרי יוֹשְׁבֶת (ירמ' י', 17). את הסבר הצורות הללו אביא במאמרי על דחיק ואתי מרחיק הערה 45a. ודממה לסיומה של צורות הבינוני פועל נקבה: אִיבְּתִי, אֶהְבְּתִי הסיומת ב־נִפְלְאָתָה אהבתך לִי. (שמו' ב, א': 26) ב־נִפְלְאָתָה הזאת כנראה היתה הגיית האל"ף עוד קונסוננטית: נִפְלְאָתָה (האל"ף במפיק והשוא תחתיה נח). ונדמה, שגם "במתים חֲפְשִׁי כמו חללים" (תהל' פ"ח, 6) צורה עתיקה, ושגם "שלח לִחְפְּשִׁי שֶׁ-3 פעמים בשמות כ"א (יצא לחפשי חנם) (2), לחפשי ישלחנו (26, 27) אינו תאר, אלא השם חֲפֵשׁ בתוספת האות החוצצת³⁶.

ג) ה"א חוצצת בסוף שם מלעילי. – יו"ד נוספת בטכסטים שיריים. ויש, שבימי הנקדנים עוד היה חי איזה זכר להוראת האות החוצצת, והוא מתבטא בנגינת מלעיל: בטרם יבא הֶחֱרָסָה מה מתוק מדבש וכו' (שופט' י"ד, 18). (27) אי אפשר שהה"א ב־חֶרְסָה תהיה סמן כוון (Locativus). אלא "בטרם יבא הֶחֱרָסָה כתוב במקום: בטרם יבא השמש. והה"א גם אינה סימן נקבה, כי על כן הפעל

35) ודוקא פתיחת הסומך בקונסוננט מצמחת את התנועה החוצצת, את שוא נע.

36) ב־חֲפְשִׁי לא נתן לה" הרי הה"א סמן אקוואטיב קדום, אך בכי"י שומרונים כתוב גם שם: חפשי. גם ריב"ג' כתוב (רקמה, שער ל"ט): ויתכן שתהיה היו"ד נוספת על לחפשי.

37) ושוב סמוך ל־חֶרְסָה שני ארכאיסמים בכתוב: חרתה, הגדתה. וכנראה פן

תבולע חל"ת בתי"ו, כאילו *higgath, hath*, אלא ייקרא *higgad-the, had-the*.

"יבא" הוא לשון זכר. המלה חרס נבחרה כלשון נופל על לשון של "לולא חרשתם בעגלתי" שבאותו הפסוק. והה"א של החרסה נתוספה. אע"פ שהשם בא בנפרדות. כנראה משום שהוא ב"סוף פסוק" (38). ונדמה שגם לילה שייך לאותו סוג של מלים ונרדף ל"לילה" (ב"לילה" נתוספה הה"א גם שלא לפני גרונית. ושלא בסוף פסוק). (39) ודומה ל"חרסה" ול"לילה": "בַּחֲרָשָׁה" שבשמואל א' כ"ג. 15, וגם הוא בסוף פסוק (40). וכן שמש ירח עמד וְבָלָה לאור חציך (חבק' ג' 11). הַשְּׁפָלָה הגבה. (יחזק' כ"א. 31). וכמובן שייך לסוג הזה "הַמְּוֹתָה לחסידיו" הנ"ל (תל' קט"ו. 15). ולפי הדוגמא הזאת נכתב ונוקד "נִחְלָה" (41) עבר על נפשנו שבתהל' קכ"ד. 4. וכאן שוב לשם שמירה לפני הטמיעה נִחְלָה (42). ומאותו הטעם באותו המזמור

(38) ר"ל: בסוף ההקדמה לעניה ישרה.

(39) אולי הביא שויון הלמ"דין ב"לילה" לידי תוספת הסואראבהקטי בסוף.

כשם ששויון המי"מים ב"מאום" < מאומה.

(40) במקרה חרשה הכריעה כנראה הו"ו הבאה אחרי המלה: "בחרשה": אֶיָּקֶם "בחרשה אֶיָּהוֹנָתָן" (שם 18). ואביא עוד דוגמאות של מקרים, שבהם השפיעה הו"ו על קריאת המלה הקודמת. הקריאה העתיקה גם של ו"ו החיבור וגם של ו"ו ההיפוך (= ו) היתה ו'. זה יוצא לא רק מן הסרנסקריפציה הרגילה אצל אוריגנס = ש, אלא גם ממאמר הגמרא, ברכ' ט"ו, עמ' ב'. בסוף המימרא של רבא על הדבקים "על לבבך" וכו' מובאה עוד בכ"י פריס של מס'. ברכות (ע"פ דקדוקי סופרים), וכן בסרע"ג, ברי"ף ובהלכות גדולות הדוגמא הנוספת: תזכרו ועשיתם. לפי הקריאה העתיקה, תזכרו וְעִשִּׂיתֶם יש כאן דבקים, אך לא לפי קריאת נקדני טבריא (וְעִשִּׂיתֶם), וע"כ נמחקה הדוגמא הזאת מרוב כה"י של הש"ס, ואינה עוד בדפוסים. (41) ובבר הפליאה הה"א של נחלה את מו"ר ר' יעקב ברט זצ"ל. ומצאתי בךשומי ע"פ הרצאותיו: "הה"א כמקובל היא סימן אקוואטיב עתיק, אך כאן אין לה שום תפקיד". והערה דומה יש בעצם כתב ידו של פירושו לספר תהלים, כפי שכתב לי בטובו ידידי ר' אהרן ברט נ"י.

(42) על שמות מקבילים, בני הסוג עולתה, עזרתה, אימתה וכד'. איחד את הדבור במאמר "דחיק ואתי מרחיק". גם בהם הה"א נוספה בסוף רק מטעמים סוניטיים. — וביחזק' מ"ו. 10: "ופאת תימנה מתמר עד מי מריבות קדש נִחְלָה אל הים הגדול" נקדו הנקדנים מלרע, אם כי גם שם נתוספה הה"א למלה "נחל" (= נחל מצרים. השוב במדבר ל"ד. 8) רק בגלל האל"ף של "אלי". ניקוד מלעיל כאן היה מביא לידי תפיסה מוטעית של לוקאטיב.

שלשה „אזי“ העתיקים, והם יחידים בכל תנ"ך: אזי חיים (3), אזי המים (4), אזי עבר (5), כל שלשת ה„אזי“ לפני גרונית, והשאיפה היא, למנוע קריאת אֲזִיִּים, אֲזִיָּמִים, אֲזִיָּבִר, ובזה אני חוזר עוד פעם אל המלים שנתוספה להן אות חוצצת בסופן, ושאינן שמות סגוליים או בכלל אינן שמות. הדוגמא הראשונה היא בתהלים ק"ג, 3 – 6: הסלח לכל עוֹנְכִי הרפא לכל תחלוּאִיכִי: הגואל משחת חַיִּיכִי המַעֲטֵרְכִי חסד ורחמים: המשביע בטוב עֲדִיךָ תתחדש כנשר נַעֲוִרְיִכִי: עשה צדקות וכו'. בפסוקים הללו נמצאות צורות במבנה סגוליים והן לפני גרונית: תחלואיך: הגואל; הייך המַעֲטֵרְךָ; נַעֲוִרְיִכִי: עשה, ואין סוף הפסוק מעכב, כפי שכבר העירותי לעיל. ויש בפסוקים הנ"ל צורות שאינן בעלות מבנה הסגוליים, וגם הן מוסיפות יו"ד חוצצת לפני גרונית: עונך הרפא, המַעֲטֵרְךָ חסד. אך כשאין גרונית אחרי צורה כזאת, והיו"ד לא נתוספת: עֲדִיךָ תתחדש. ושוב כל הדייקנות הזאת כנראה לטובת הזמרה. כיוצא בו במזמור קל"ז, 5, 6: אם אשכחך ירושלם... אם לא אזכרך אם לא אעלה... את גמולך שגמלת. וכן גם בדוגמאות המפורסמות מ„הלל“: המשפילי לראות, כדי לשמור מן הדבקות: המשפִּיל־ראות, וכן מקימי מעפר דל (לעומת: „מקים מעפר דל“ בשמואל א' ב', 8 בפסוק בלתי מעובד לשם זמרה) לשם שמירה לפני הדבקות: מְקִימ־עפר (48), וגם להושיבי עם נדיבים (לעומת: להושיב עם נדיבים, שמואל א'), מושיבי עקרת הבית (פסוקים 8, 9), רק בשביל העי"ן בתחלת „עם“ ו„עקרת“ (44).

(48) לאותו הסוג שייך כמובן גם היִשְׁבִּי בַּשָּׁמַיִם הנ"ל למניעת הקריאה: היִשְׁשָׁשְׁמַיִם, ועוד נשארה הבי"ת של בַּשָּׁמַיִם דגושה, אף כי קודם לה רביע מוגרש, היינו נגינה מחברת.

(44) במקרה „תגמולוהי“ (תהי' קט"ז 12) צריך אני להודות, שלפנינו צורה ארמית. אך גם כאן גרונית בראש המלה הבאה: תגמולוהי עלי. וברשימותיו של אוריגנס למומ' ס"ט, 41 – 46 נמצאות 3 פעמים צורות מקבילות: *μαβσαραυ*, *σαραυ*, *αλαυ* (= מבצרו, צרו, עליו). וכן חדרה הצורה אל הסכסס של מגלת ישעיהו הגנוזה במדבר יהודה: עלוהי (ב'2), ידוהי (מד.5), דרכוהי (מ"ח.15), וכן בפסוק חבקוק ב' 18 עלוהי. בכלל מוכיחה המגלה הזאת, שנכתבה בשיא הארמיות, והמראה בכל עמוד השמטות הגרוניות והחלפותיהן להפליא, מה גדול היה הצורך, שהסופרים חמצאו אמצעים לשם שמירה על קריאתם, עד כמה שהיה אפשר בתקופה הזאת.

אך נדמה שבמלים שאינן נסתיימות בהברה מסוגרת (בשני קונסוננטים). העדיפו הסופרים ברוב המקרים לכתוב ה"א כסימן חוצץ. כך יש פעמים מספר, ונכתב בתנ"ך שמה במקום שם, ואין בה ה"א סימן הכוון (לוקאטיב): ושמה אשמיעך את דברי (ירמיה י"ח. 2), אשר קטרו שמה הכהנים (מלכים ב' כ"ג. 8), שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך (שה"ש ח' 5), ובכלם גרונית אחרי "שם".

ד) סבות פוניטיות לתוספת אותיות חוצצות לצורות

צווי ועתיד של פעלים

יש גם קוהורטאטיבוס למראית העין, והוא צווי פשוט, והה"א שבסוף שוב באה לשם חזוק הגרונית שבראש המלה הבאה, או לשם מניעת דבקים. הדוגמאות הברורות ביותר הם בדניאל ט', 18—19. הטה אלק' אונך ושמע פקחה (קרי: פִּקְחָ) עִינִיךְ... אדנ' שמעה אדנ' סלחה אדנ' הקשיבה לעשה. פקחה. שמעה. סלחה. שלשתם כתובים בה"א בסופם בגלל הגרונית שבראש המלה הבאה אחרי כל אחד מהם. "שמע" שבפסוק 18 בלי תוספת ה"א, אע"פ ש"פִּקְחָ" הסמוך יש התוספת הזאת בטכסט הקונסוננטי, ואע"פ שגם בפסוק הבא נכתב "שמעה". אבל סופר הטכסט הקונסוננטי הולך לשיטתו: רק לפני גרונית נכתבה ה"א. בא הנקדן שלא קרא פִּקְחָה, כמו שקרא הסופר, אלא פִּקְחָה. אבל פִּקְחָה עִינִיךְ אינו מתאים לקצב הפסוק. ע"כ שוב קיצר את המלה ל"פִּקְחָ" (אולי ע"פ כ"י, שבו היה כתוב פקח). "שמעה. סלחה. הקשיבה" כלם בעלי קצב מקביל, והה"א של הקשיבה נכתבה, פן ייקרא הקשיבוֹעֶשֶׁה אלא: הַקְשִׁיבָה אַעֲשֶׂה^{44a}). על כן הנקדן אינו כותב: קרי שְׁמַע, סְלַח, הַקְשִׁיב, כשם שכתב קרי: פִּקְחָ, הוא מנקד לשיטתו הוא. ומקרה דומה בש"א, כ"ג. 27: מִהֲרָה וְלֵכָה כי פשטו... ויש פרקים בעזרא ובנחמיה, שבהם נעשתה כתיבת הה"א החוצצת לשיגרא גרידא. אכן, בַּוַּשְׁקוּלָה להם" (עזרא ח', 25) נתוספה הה"א הנוספת מחמת דבקים, דוגמת "וַאֲשַׁקְּלָהּ לוֹ" שבירמ' ל"ב, 9 ובַּוַּשְׁקָלָהּ על ידם" (שם, 26) מחמת העי"ן של "על"; וכן יש להסביר את הה"א בַּוַּאכְרַעָה

^{44a} ראה הערה 40.

על ברכי (ט' 5) "ואמרה אלִּי בשתי ונכלמתי". אבל בצורות כגון "ואקבצה מישראל" (ו' 28) "ואשלחה לאליעזר" (ח' 16), ואמרטה משער ראשיי (ט' 3) "ונסעה מנהר" (ח' 31), קשה להכיר עוד שיטה, אלא נדמה שכתובת הה"א נהפכה לשיגרא.

כשם שיש צורות קוהורטאטיב גוף שני למראית העין, כך יש צורות אופטאטיב של גוף ראשון למראית העין, וגם בהם הה"א הסופית רק אות חוצצת, דוגמת "ואשקלה": "אני שכבתי ואישנה הקיצותי" (תהל' ג' 6); ובמזמור הבא יש פסוק דומה מאד (ד' 9): "בשלום יחדו אשכבה ואישן כי...". בפסוק הראשון יש אות גרונית אחרי "ואישן", בפסוק השני לא. אבל שם יש וייו, שקריאתה הטרומ-מסורתית היתה "א", אחרי אשכב; ע"כ נתוספה לה ה"א בסוף. ובמיכה ד' 6: ביום ההוא אספה הצלעה והנוחה אקבצה ואשר הרעתי... גם שם תוספת הה"א נכתבה בגלל האות החלשה בראש המלה הבאה. וכן באיוב ל"א, 8: אזרעה ואחר יאכל. כיו"ב: ב"ואביאה אתכם (יהוש' כ"ד, 8) נכתבה הה"א הסופית תחילה בגלל דביקות שתי האלפין הקונסוננטיים, ונשארה בתקופה מאוחרת בגלל חולשת האלף של "אתכם". בקריאתה העתיקה של וייו החבור מתחוויר גם הבדל הקריאה של צִדְנָה ו־צִדֵן בזה אחר זה בקהלת ד' ב"ג: "אשר המה חיים עדנה: וטוב משניהם את אשר עדן לא היה". גם כאן הה"א של עדנה אינה אלא ה"א חוצצת. ובגוף ראשון לשון רבים נמצא: "ונחלמה חלום". (בראש' מ"א, 11). במקום הזה הייתי צריך להביא גם דוגמאות של כמה קבוצות של מלים בעלות ה"א חוצצת בסופן לפני אות חלשה כגון נהיתה וכמהו (שמות י"א, 6), החבאתה את (יהוש' ו' 17), אימתה ופחד (שמות ט"ו 16), בעולתה ידיהם (קרי אידיהם, תהל' קכ"ה, 6), אך אביא אותן רק במאמר הבא (דחיק ואתי מרחיק), מפני שטיבן יתברר שם ביתר בהירות.

ודומה לתוספת הה"א במקרים האלה תוספתה במקרים כגון: קומה, שובה, לכה, שאנו רגילים להסביר אותן כלשון בקשה, אף כי לפי משמעותם בתוך הפסוק הן עפה"ר צווי. לעומת 43 מקרה של "קום" הנמצאים בתנ"ך, יש 15 מקרה של "קומה". ב-4 מהם

כתוב אחרי "קומה" ו"שקריאתה היתה" א" בימי חסופרים. באחד כתובה עי"ן אחריו, וביתר 10 המקרים כתוב אלקים או שם אדנות אחריו, היינו מלים הפותחות באל"ף. לעומת 88 מקרה של "לך" בתנ"ך כתוב 26 פעם "לכה". ואחרי "לכה" יש ב-16 מקרה אות חלשה, ב-4 מקרים המלה "נא" (והיא גורמת למה שקראתי דחיק עתיק, המתבטא בתוספת ה"א סופית) וב-6 מקרים נוסף בראש המלה הבאה (לכה נשקה, לכה נלכה וכד', ונדמה שהן קיצור הצורות לכה ונשקה, לכה ונלכה וכד'). וזהותן של צורות כגון "לך" ו"לכה" נסמכה ע"י חילופי הכתיבה של אותו הפסוק: לך נתראה פנים (ד"ה ב' כ"ה, י"ז) ו"לכה נתראה פנים (מ"ב, י"ד, ח'). עיין להלן (פיסקא ז').

ה) אותיות חוצצות בגלל דבקים.

גורם חשוב לתוספת ה"א חוצצת הרי היא מניעת דבקים, וכשאנחנו זוכרים את הנעת שוא נח באמצע המלים כגון: הנני, חקקי, עממי, צללי, יללתי, רבבות גם ע"פ דקדוק המסורה שלנו, (עיין דקדוקי הטעמים, 32, § 33), אין בזה משום הפתעה. אולי הדוגמא הבולטת ביותר של מניעת דבקים בין שתי מלים היא המלה המלעילית "תְּלִיָּה". נגינת מלעיל של המלה רומזת, שהה"א בסופה היא רק נוספת. מלבד ש"א, יד, 45: חלילה חי ה' — באה אחרי חלילה תמיד למ"ד בספרי תנ"ך: תְּלִיָּה לי, לך, לנו, לעבדיך. ונדמה שלכתחילה היתה המלה: "חליל", אך בגלל הלמ"ד הבאה כמעט תמיד אחרי הלמ"ד שבסופה, נתוספה לה הה"א החוצצת בין הדבקים. דביקות גרמה לתוספת ה"א ב"ממלכות צפונה נאם ה' (ירמי' א' 15), כלה לעג לי (שם כ', 7), אך גם בשם הבודד "סתרה" במקום "סתר" (דבר' ל"ב, 38) נדמה שהה"א הסופית נתוספה רק בגלל הדבקים רי"ש — רי"ש: יהי עליכם סתרה: ראו עתה... ודומה לו: ואסלדה בחילה לא יחמול (איוב ו' 10), ואין "חילה" שניה בתנ"ך במקום "חיל". בכלל בשמות נקבה בודדים, שיש להם הקבלה רגילה של שם זכר, חשודה הה"א הסופית שלהם, שלכתחילה היתה רק ה"א חוצצת מטעמים